

Millainen oli Suomen vallankumous 1918?

Kysymyksellä siitä, millainen Suomen vallankumous 1918 oli luonteeltaan, tarkoitan tapahtuman dynamiikkaa, syitä ja toimijoita.¹ Näiden seikkojen erittely on luontevaa, kun sisällissotaa arvioidaan nimenomaan vallankumouksena. Historiallis-sosiologinen vallankumoustutkimus käsittelee paljon juuri edellytyksiä, vaikutussuhteita, pääasiallisia toimijoita ja niin edelleen.² Tärkeätä on, että kumousnäkökulma tarjoaa lähtökohtia tällaisten prosessien *vertailuun*. Yritän valaista Suomen sisällissodan luonnetta kumouksena tarkastelemalla sodasta viime vuosikymmeninä käytyä keskustelua ja etenkin viittaamalla kirjani *State and Revolution in Finland* (1988) kommentointiin.

Kirjassa kysyin, miksi Suomessa käytiin sisällissota, ja yritin vastata sijoittamalla tapahtuman pitkään historialliseen perspektiiviin. Siksi kuvasin sodan lisäksi myös edeltäneitä vuosikymmeniä ja Lapuan liikkeenä ilmennyttä jälkinäytöstä. Vallankumouksen käsite oli keskeinen apuväline, jonka avulla Suomen konflikti asettui vertailtavaksi muiden ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheen kapina- ja kumousliikkeiden kanssa. Asetelman tarkoituksena oli päästä kiinni sekä sodan syiden että itse yhteenoton suomalaisiin erityispiirteisiin.

Tässä katsauksessa keskityn siihen osaan sisällissotatutkimusta, joka viime vuosikymmeninä on ottanut kantaa nimenomaan näihin kysymyksiin.

1.

On merkille pantavaa, että viime aikoina kysymykset sodan dynamiikasta – sen syistä, edellytyksistä tai toimijuudesta – eivät ole olleet erityisesti esillä. Päällimmäisenä näyttää olevan Martti Häikiötä lainaten ”vaikeneminen sodan syttymisestä ja sen syistä”.³ Tie sotaan näyttäytyy yleensä asteittaisena, eritasoisia ilmiöitä sisältävänä ajautumisena, jonka kuvauksen ajatellaan sinänsä sisältävän näkemyksen sodan syistä tai edellytyksistä tai siihen johtaneista tekijöistä. Hyvä esimerkki on Jukka Kekkonen tuore vertaileva tutkimus Suomen ja Espanjan sisällissodista. Sen narratiivissa nivoutuvat toisiinsa pitkän aikavälin rakennetekijät, sosiaaliset ongelmat ja olosuhteet (jotka ”loivat sen maaperän, josta sota syttyi”) sekä pitkän ja lyhyen aikavälin poliittiset prosessit.⁴ Toinen esimerkki on Juha Siltalan psykohistoriallinen tutkimus.⁵ Hän kuvaa tien kohti sotaa kahtiajakautumisena. Sosiaalipsykologiset prosessit ja ryhmädynamiikka tuottivat itseään vahvistavan kierteen, jossa vastapuoli diabolisoitiin, ja lopulta jouduttiin sotaan, jota kukaan ei halunnut. Psykkiset prosessit muovasivat työväenliikkeen johtajien ja joukkojen reaktioita ja vaikuttivat siihen, että vaikeutuvista sosiaalisista olosuhteista ja vuoden 1917 levottomuuksista päädyttiin vallankumouksen puhkeamiseen tammikuussa 1918.⁶

Jos sodan dynamiikka on saanut osakseen niukasti huomiota, on itse sotatapahtumaa ja sen jälkivaikutuksia kuvattu runsaasti ja monipuolisesti. ”Käytännöllisesti katsoen kaikkia merkittäviä sodan näyttämöitä on analysoitu yksityiskohtaisesti niin konfliktin sotilaallisten, sosiaalisten kuin kulttuuristen puolten osalta”, kuvataan tutkimustilannetta tuoreessa englanninkielisessä kokoomateoksessa.⁷ Sen näkökulmat ovat moninaiset: kirjassa käsitellään sotatoimien lisäksi uhria ja uhrautumisen kulttuuria, sotaa naisten ja lasten kannalta ja sodan muiston juhlintaa.⁸ Viime vuosikymmeninä sisällissotaa on usein lähestytty näytteilyissä, elokuvissa ja romaaneissa. Paikallistutkimusten kirjo on runsas.⁹ On käsitelty kirkkoa, sodan filmidokumentointia, sotakokemusta omaelämäkerroissa, kansakoulunopettajien roolia ja

monia muita asioita.¹⁰ On myös tarkasteltu eritasoisia sodan jättämiä jälkiä kuten sotaorpojen kohtaloa, ideologisia reaktioita ja muistamista.¹¹ On laadittu myös laaja kokoomateos, joka kattaa suuren osan näistä eri teemoista.¹² Kaiken kaikkiaan yksilöiden kokemus ja niin sanottu arjen historia ovat nousseet esiin yhä jatkuvassa kiinnostuksessa Suomen sisällissotaan.

Siihen, että sodan syitä ja toimijuutta käsitellään vähänlaisesti, on voinut vaikuttaa kiinnostuksen hiipuminen kysymykseen siitä, kuka oli syyppää. Aikaisemmin *syyn* etsintä oli myös *syyllisten* etsintää. Kun tarve syyllisten, ja nimenomaan syyllisten toimijoiden, löytämiseen on väistynyt, sivutuotteena myös syiden pohdinta on laantunut. Väkivaltaa on kyllä tutkittu ja tutkitaan, jopa enemmän kuin ennen, mutta useimmiten ilman suoraa kytkentää syillisyyteen tai siihen, kuka oli oikeassa, kuka väärässä.¹³ Väkivalta on usein läsnä hyvin konkreettisesti, mutta paha ei enää ole yhtä lailla luokkapohjaista pahaa kuin ennen.

Kiinnostuksen painopistettä on saattanut muuttaa myös tutkimuksellisten lähestymistapojen muutos. Syihin ja vaikutuksiin suuntautunut tutkimusote on saanut rinnalleen ja osaksi korvautunut lähestymistavoilla, jotka eivät aseta miksi-kysymyksiä vaan tarkastelevat toimijoiden kokemuksia ja niiden kulttuurista määrätymistä. Jos on niin, että ”vallankumousteoriat ovat (...) vallankumousten kausaalisia selityksiä”,¹⁴ niin kulttuurisesti herkkä vertaileva vallankumoustutkimus saattaa keskittyä niihin ”käsi-kirjoituksiin” (*scripts*), joita kumouksen toimijoilla on omasta toiminnastaan ja joita he varioivat ottamalla valikoivaa oppia muista kumouksista.¹⁵ Tällainen lähestymistapa sopii hyvin ”kielellisen käänteen” jälkeiseen ilmapiiriin sekä kiinnostukseen transnationally historiaa ja käsittehistoriaa kohtaan.

2.

Sodan dynamiikkaa koskevien pohdintojen löytämiseksi on mentävä hieman taaksepäin. Parhaat tietämäni arvioinnit on tehnyt Ilkka Liikanen kahdessa katsauksessa vuosina 1993 ja 1998;

toinen samoilla linjoilla oleva tutkija on Pertti Haapala.¹⁶ Sittemmin teemaa ei ole suurilla lisillä täydennetty.

Liikasen mukaan tutkijat alkoivat ottaa sodan ja sen dynamiikan sosiaalisen ulottuvuuden vakavasti suunnilleen 1960-luvun alusta.¹⁷ Tuolloin sotaa edeltäneet sosiaaliset olosuhteet nousivat vahvasti esiin osana kulttuuris-poliittista murrosta, ja aikaisempien vuosikymmenten vapaussota-painotus väistyi. Kun korostettiin, että pääasiallinen jakolinja perustui yhteiskuntaluokkiin, niin samalla korostui työväestön keskeinen rooli ja edelleen sosiaalisten ongelmien ja puutteen merkitys kapinaan nousussa. Syitä löydettiin pitkän aikavälin yhteiskunnallisista vastakkaisuuksista ja rakenteellisista ongelmista – poliittisesta ja taloudellisesta eriarvoisuudesta, torpparikysymyksestä ja autonomian loukkauksista – mutta etenkin vaikeuksista vuonna 1917 ja maailmansodan aikaisempina vuosina – työttömyydestä, elintarvikepulasta, hintojen noususta ja yleisestä epäjärjestyksestä. Kuvaava on Viljo Rasilan johtopäätös: ”[S]uomalaisessa yhteiskunnassa oli selvästi havaittavaa sisäistä jännitystä, jonka kuitenkin vasta Venäjän kahteen perättäiseen vallankumoukseen liittyvät tapahtumat ja nimenomaan teollistuneimmille seuduille keskittynyt työttömyys ja nälkä kasvattivat niin suureksi, että se purkautui kansalaisyhtälönä.”¹⁸

Mutta kuten Liikasen huomauttaa, vaikka sodan juuret tai maaperä alettiin nähdä yhteiskunnallisissa vastakkaisuuksissa, tulkinnoista puuttui *politiikan* taso, varsinainen poliittinen dynamiikka: ”[1960-luvun tutkijat] eivät tarkastelleet työväenliikkeen radikalisoitumista järjestäytymisen tai paikallisten voimasuhteiden ja poliittisten vastakkaisuuksien valossa.”¹⁹ Sama koski Liikasen mukaan 1970-luvun marxilaisvaikutteisia näkemyksiä: ”Nuoremman sukupolven tutkijat pyrkivät rakentamaan niin materialistisia luokkataistelutulkintoja kuin mahdollista ja painottamaan sosiaalisia vastakohtaisuuksia ennemmin kuin tulkitsemaan vallankumousta poliittisena prosessina.”²⁰

1960-luvulta juontuneessa ilmapiirissä käynnistettiin laajamittainen valtiollinen hanke, jossa tutkittiin punaisen Suomen keskushallintoa, armeijaa ja paikallista organisaatiota. Tulokset

valmistuivat 1980-luvulla ja osoittivat, että bolševikkien vaikutus oli vähäisempi, kuin aikaisemmin oli usein haluttu esittää: vaatimuksia esitettiin, työväenkaarteja perustettiin, joukkoja rekrytoitiin ja paikallista hallintoa järjestettiin paljolti kotoperäisessä kehyksessä eli oman sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen pohjalta.²¹ Selkeästi militantteja, työväenliikettä jakavia ryhmiä syntyi tammikuun loppuun 1918 mennessä lähinnä vain suurimmissa keskuksissa, etenkin Helsingissä, ja liikkeen hierarkian ylätasolla. Toisin sanoen vaikeiden sosiaalisten olojen korostamiseen niveltä havainto, jonka mukaan ”pääasiassa (...) työväenliikkeen vakiintuneet ammatilliset ja poliittiset järjestöt (...) organisoivat vallankumouksen Suomessa”, vieläpä ”ainutlaatuisen laajasti ja yksimielisesti osallistuen”.²²

Nämä tulokset eivät kuitenkaan Liikasen mukaan horjuttaneet sosiaalisiin syihin tai sosiaaliseen taustaan pohjautuvaa tulkintaa tiestä sotaan. Ne eivät johtaneet poliittisen tason argumentointiin vaan keskittyessään sosiaaliseen ulottuvuuteen – etenkin vuoden 1917 vaikeiden olojen ja epäjärjestyksen synnyttämiin jännitteisiin – ne jättivät tulkintaan ”mustan aukon”.²³ Näin tapahtui, vaikka havainto järjestäytyneen työväenliikkeen keskeisestä roolista vallankumousyrityksessä oli tullut täydentämään ajatusta sosiaalisesta ahdingosta sen alkuunpanijana. Mustan aukon täyttämiseksi olisi ollut tarpeen vähintäänkin sosiaalisen ja poliittisen ulottuvuuden suhteuttaminen toisiinsa.

3.

Tähän yhteyteen Liikanen asetti tulkinnan, jonka olin esittänyt kirjassani *State and Revolution in Finland*. Hän totesi hyväksyvästi, että teos oli ottanut sotaan joutumisen vakavasti poliittisena prosessina käsitellessään sitä vallankumouksena. Mutta hän lisäsi, että samalla, paradoksaalisesti, ”Alapuron tulkinta antaa kuvan vallankumouksesta vailla johtajia ja joukkoja”.²⁴ Tämän näkemyksen mukaan olin lanseerannut omituisella tavalla passiivisen vallankumouksen, vallan *ottamisen* ilman *toimijoita*.

Tässä kritiikissään Liikanen ei ollut yksin. Toimijoiden puuttuminen tai yleensä toimijuus oli kaikkein keskeisin teema niissä kriittisissä kommentteissa, joita teos kirvoitti. Toimijuus onkin aivan keskeinen asia, kun yritetään selvittää yhteenoton dynamiikkaa, myös mahdollisuuksien mukaan riisuttuna syyllisyyssvähenteistä poliittisista sivuäänistä. Niistä irtautumiseen antaa hyvän mahdollisuuden sodan näkeminen juuri vallankumouksena.

Kritiikki toimijoiden puuttumisesta tai vallankumouksen passiivisuudesta sai erilaisia muotoja. George Ginsburgsin mukaan ”täynnä elämää oleva inhimillinen kamppailu (...) on kavennettu omituiseksi spektaakkeliksi näyttämöllä, joka on yksityiskohtia myöten kalustettu mutta jolla ei ole näyttelijöitä”.²⁵ Jorunn Björgum pahoitteli, että teoksen ”politologinen viitekehys, joka keskittyy valtioon, [on omiaan] häivyttämään näkyvistä perustason toimivat ihmiset”.²⁶ Myös David Kirby piti teoksen rakennäkökulmaa metodologisesti kestäättömänä:

Eräs kysymys, joka jatkuvasti odottaa vastausta, on kuitenkin, mihin päämäärään (...) kollektiivinen toiminta tähtäsi. Tässä kohden Alapuron tutkimusmenetelmässä on mielestäni heikkous. Se kohdistuu ennen kaikkea rakenteisiin eikä ota kylliksi huomioon käsityksiä ja asenteita. Syntyivätkö lakot, julkisten rakennusten valtauksset, voimellakat ja lopulta työväenkaartit aivan yksinkertaisesti vain siksi, että ei ollut pakkoa eikä kontrollia? (...) Toisin sanoen uskon, että on tärkeätä ottaa huomioon myös se ajattelu, joka vaikutti toiminnan saamaan muotoon. (...) Kirja tarjoaa erinomaisen rakenteellisen analyysin epäonnistuneesta vallankumouksesta, [mutta] siitä puuttuu viittaus vallankumouksen luonteeseen, eikä nähdäkseni riittä, että vallankumoukset määritellään pelkästään kamppailuksi valtiovallasta.²⁷

Sama kysymys eri kannoilta oli keskeinen myös kolmessa suomalaisessa kritiikissä. Raimo Parikka esitti, että työläisten piirissä oli vallankumouksellista voimaa jo kevästä 1917.²⁸ Hän viittasi heidän aktiiviseen rooliinsa ”venäläistetyin” poliisin erottamisissa, heidän osuuteensa paikallisissa vallanotoissa marraskuun suurlakon aikana ja puoluejohdon haastaneen radikaalin ydinjoukon

syntyyn syksyllä 1917. Parikkaa inspiroi hänen tutkimuksensa Malmin työläisen aktiivisuudesta vallankumouksen alusvuonna. Sen pohjana oli rahvaalle ominainen ”kiistämisen kulttuuri”, syvälle juurtunut vallassaolijoiden vastainen mentaliteetti.

Jari Ehrnrooth kuvasi kirjassaan Suomen niin sanotun vanhan työväenliikkeen ideologiaa ja sen vaikutusta poliittiseen toimintaan sekoitukseksi kasvatuksellisia pyrkimyksiä ja ”arkaa-ista vihaa”, joka oli leivottu sisään liikkeen aatteeseen. Hänen mukaansa vain tähän yhdistelmään kuulunut koteloitunut viha saattoi selittää, miksi työväki tilaisuuden tullen ryhtyi vallankumoukseen; siinä purkautui kansanomaiseen mentaliteettiin sisältyvä tuhovoima. Kuva työväestä oli kovin erilainen kuin Parikan näkemys, ja erilainen oli myös kritiikki. Ehrnrooth kuvasi omaa näkemystäni – sitä että sota ”ei perustunutkaan syviin ristiriitoihin eikä Suomen työväenvallankumouksen taustalla ollut syvää ruohonjuuritason tyytymättömyyttä” – ”rauhottavaksi ja sympaattiseksi työväenvallankumouksen ajopuu-teoriaksi” kansallisen konsensuksen hengessä.²⁹ Hän liitti käsitykseni yhtäältä 1960-luvulla ja 1970-luvulla yleistyneeseen sosiaalisia syitä korostaneeseen tulkintaan ja toisaalta saman ajankohdan sovittelevaan ilmapiiriin. Jälkimmäisessä suhteessa kysymys oli konsensus-kulttuurin vahvistumisesta alkaen keskustan ja vasemmiston yhteistyöstä 1960-luvulla ja kommunistien kannatuksen vähittäisestä hiipumisesta. Ehrnroothin mukaan oma näkemykseni vähätteli vallankumouksellista paloa ja maalasi ruusuisin väreihin sen sisältämää väkivaltaa ja kostonhimoa ja näin vei kansallista konsensusprojektia eteenpäin. Se vahvisti ”kansallisen yhtenäisyyden innoittamaa tulkintalinjaa”.³⁰

Jukka Kekkonen on äskettäin toistanut jo vuonna 1995 kehittelemänsä kritiikin vallankumouksen esittämisestä passiivisena tapahtumana.³¹ Hänen mukaansa käsitykseni on Neuvostoliiton romahduksen jälkeistä ilmapiiriä myötäillen ”uusoikeistolainen”: se sysää sodan syyntymisen Venäjän keisarikunnan romahtamisen niskoille ja vähättelee sosiaalisten epäkohtien ja kurjuuden merkitystä sodan syinä. Kaikkiaan se luo kuvan ”sattumavallankumouksesta”, joka puhkesi onnettomien sattumien summana.³²

Yhteistä kaikille kolmelle kritiikille on, että ne nojautuvat Liikasen havaitsemaan ”sosiaalisen taustan” argumenttiin, joka vierittää pääsyyn sodan puhkeamiseen työväestön ahdingon ja tyytymättömyyden kontolle. Ne ovat näissä näkemyksissä paljon enemmän kuin vain välttämätön edellytys, ja poliittinen prosessi tulee parhaimmillaankin esiin vain toissijaisesti, kansanomaisena kiistämisenä tai työväenliikkeen vanhakantaisena vihakerrostumana. Perustelujen luonne on kuitenkin erilainen eri tapauksissa: luova ja vastarintaan nouseva kansa (Parikka), kansa jonka modernin luokkatietoisuuden sisällä piilee arkaainen kauna (Ehrnrooth) ja huonoja olojaan vastaan kapinoiva kansa (Kekkonen).

4.

Rakenteiden ylikorostukseen viittaava arvostelu on ymmärrettävää ainakin sikäli, että kirjan näkökulma todellakin on rakenteellinen; se korostaa rakenteita ja instituutioita aikansa rakenteellisen historiallisen makrososiologian hengessä. Rakennepainotus on seurausta siitä, että valtakunnallisen tason konfliktia pyritään kuvaamaan vertailevalta kannalta. Toimijuus, ennen kaikkea ajatus ihmisten kyvystä mobilisoida voimavaroja kollektiiviseen toimintaan, näyttäytyy rakenteiden määrittelemästä perspektiivistä.

Mutta nähdäkseni valittu rakenteellinen perusnäkökulma valtakumoukseen antaa vertailevuudessaan eväitä sen tavoittamiseen, millaista toimijuus oli juuri Suomen tapauksessa. Se auttaa vastaamaan kysymykseen, millainen oli se poliittinen prosessi, joka synnytti toimijat, ja millaisia nämä toimijat olivat. Palaan Ilkka Liikaseen ja hänen luonnehdintaansa poliittisen prosessin erityislaadusta vuonna 1917:

Vertailevalta kannalta voi (...) todeta, että luonteenomaista valtakumoukselle Suomessa oli ensinnäkin, että vallanoton organisoivat työväenliikkeen vakiintuneet järjestöt, joihin osallistuminen oli aintulaatuisen laajamittaista ja yksimielistä, ja toiseksi,

että vallankumouksen tukialueella onnistuttiin poikkeuksellisen laajasti mobilisoimaan väestö sen armeijaan ja hallintoon.³³

Samaan tapaan poliittisen prosessin ensisijaisuutta ja luonnetta on kuvannut Pertti Haapala useissa yhteyksissä 1990-luvulla ja sen jälkeen aina viime vuosiin asti, alkaen kirjastaan *Kun yhteiskunta hajosi*.³⁴ Vuoden 1917 lopulla maa ajautui ”omituisen interregnumiin”, jossa valtiotyhjiötä alkoivat täyttää molemmilla puolilla vapaaehtoiset kaartit.³⁵ Syntyi kaksi valtakeskusta, joista molemmat nojautuivat vakiintuneisiin järjestöihin ja järjestäytymismuotoihin. Vuonna 1917 sosiaalidemokraattinen puolue oli ”parhaiten organisoitu poliittinen voima Suomessa”, ja vuonna 1918 ”punakaartit ja punaiset siviilijärjestöt (...) perustuivat edellisten vuosien järjestörakenteeseen ja -toimintaan”.³⁶ Kummallakaan osapuolella ”ei ollut tarkkoja suunnitelmia tai käsitystä tulevaisuudesta”.³⁷

5.

Valtakunnallisen ja alueellisen toiminnan ohella myös paikallinen toiminta perustui vakiintuneisiin muotoihin, mikä on järjestöjä painottavan argumentin kannalta keskeistä. Liikasta edelleen lainatakseni: ”Suomessa vallanoton organisoinnista ja vallankumoushallinnon pystyttämisestä vastasivat pääasiassa vakiintuneet työväenliikkeen ammatilliset ja poliittiset järjestöt, jotka olivat mitä suurimmassa määrin kasvaneet osana muodostuvaa kansalaisyhteiskuntaa ja kansakuntaa.”³⁸

Näin tapahtui esimerkiksi Huittisissa, mutta muita esimerkkejä ei ole vaikea löytää.³⁹ Kuten monin paikoin eteläisessä Suomessa myös Huittisissa paikallinen poliisivoima hajosi keväällä ja alkukesällä 1917, maataloudessa oli lakkoja ja perustettiin yhdistys suojaamaan ”kunniallisia kansalaisia”. Elokuussa paikallista vastakkaisuutta kärjisti valtakunnallisten voimasuhteiden muuttuminen, sosiaalidemokraattien lähtö hallituksesta valtalain kaatumisen jälkeen. Työväen vaikutuspyrkimykset kiteytyivät entistä selvemmin vaatimuksiin kunnallisesta demokratiasta, ja

toimintaa voimistivat työttömyys, hintojen nousu ja pelko elintarvikepulasta. Työväenliikkeen keskeisiin tavoitteisiin kuulunut kunnallishallinnon uudistus oli jäänyt vahvistamatta, kun eduskunta kesällä hajotettiin. Joukkokokousten ja vetoomusten paineessa Huittisten kunnallinen eliitti myöntyi hyväksymään työväenyhdistysten edustajien osallistumisen valtuuston ja muiden kunnan elinten toimintaan, mutta voimainkoetus jatkui vuoden 1917 viimeisinä kuukausina. Ei-sosialistit erotettiin niistä kansalaisyhteiskunnan järjestöistä – osuuskaupasta ja VPK:sta – jotka siihen asti olivat liittäneet yhteen eri organisoituneita ryhmiä tai toimineet välittäjinä niiden kesken. Lopulta paikalliset työväenliikkeen johtajat muodostivat työväenkaartin suojaamaan työväkeä, kun Suomen Ammattijärjestö oli lokakuussa antanut perustamiskehotuksen. Kun maassa julistettiin vallankumous tammikuun lopulla 1918, Huittisten sosiaalidemokraatit ottivat hoitaakseen kunnalliset asiat.

Työväen organisoituminen vastakohtien jyrkentyessä tapahtui kunnan vakiintuneen järjestörakenteen kehyksessä ja pysyi siinä. Sen jälkeen kun vallanotto oli tapahtunut Helsingissä, pitäjä tuli perässä, ja Huittisten sosiaalidemokraatit ottivat vastuun hallinnosta. Paikallinen vallanotto oli hallinnollista laatua, ja vallankäyttöön osallistuivat käytännöllisesti katsoen kaikki paikalliset työväenjohtajat.

6.

Kaiken kaikkiaan enemmän kuin tietoisesta vallankumoukseen pyrkimisestä kysymys oli todellakin siitä, että kahtiajako kehittyi ja kärjistyi ilman ”tarkkoja suunnitelmia tai käsitystä tulevaisuudesta”, ja se kärjistyi sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen vahvassa yhdistystoiminnallisessa huomassa. Nimenomaan siihen kanavoitui vuoden 1917 huolten ja epäjärjestyksen liikuttamien ihmisten kollektiivinen toiminta.

Nämä piirteet valaisevat eräitä erityispiirteitä Suomen vallankumouksessa. Ensinnäkin Venäjällä tapahtunut romahdus ajoi

sekasortoon sellaisen valtion ja yhteiskunnan, jonka keskeinen koossapitävä voima, rakenne, oli laajamittainen rahvaan järjestytyksen perinne. Valtiovallan vähitellen rapautuessa konflikti kiteytyi yhä selvemmin niiden toimijoiden ympärille, jotka pysyivät toimintakykyisinä. Järjestys- ja suojeluskuntien perusta oli kansalaisyhteiskunnan organisoitumisessa, mutta sama koskee myös vallankumouksen tekijöiden organisoitumista. Päätyminen vallankumoukseen asti ei ollut sattumanvarainen tapahtuma mutta ei myöskään ennalta määrätty. Se oli *kontingentti* tapahtuma, jonka osapuolten kehkeytymiselle kehysten tarjosi vakiintunut järjestötoiminta. Toiminnan sisältä kehkeytyi aktiivista vallankumouksellisuutta vain rajoitetusti ja suurimmissa keskuksissa. Kumoukseen ei kuljettu ilman toimijoita, vaikka sodan syttymistä edelsivät useat kontingenssia kuvaavat ”entä jos”-tilanteet.⁴⁰

Lyhyesti: kun valtio menetti toimintakykään pääasiassa ulkoisista syistä, esiin nousivat ne rakenteet, jotka olivat toimintakykyisiä kansalaisyhteiskunnassa. Vallankumouksen toimijat nousivat vakiintuneesta organisoitumisperinteestä. Näin voi lukea Haapalan toteamuksen: ”Levottomuutta ja sen seurausta, sisällissotaa, ei siis voi selittää niin yksinkertaisesti, että sosiaaliset ongelmat olisivat saavuttaneet lakipisteensä vuonna 1917 ja johdaneet räjähdykseen, kun vanhan pakkovallan pidikkeet eivät kestäneet. Tästä selityksestä puuttuvat toimijat.”⁴¹ Ja toimijat nojautuivat vahvaan yhdistykselliseen traditioon. Toimijuus ei nousut suoraan puutteesta ja sen aiheuttamasta katkeruudesta vaan valtion hajoamiseen liittyvästä poliittisesta prosessista. Valtaa ei ottanut aktiivinen vallankumouksellinen puolue, jolla olisi ollut vallankumouksellinen oppirakennelma, pitkän tähtäimen tavoitteet ja selkeä poliittinen strategia (kuten pääasiallisilla toimijoilla monissa muissa vallankumouksissa on ollut ainakin yhteenoton huipentumisvaiheessa), vaan siihen todellakin ajaututtiin olenmaisilta osin vakiintuneessa kehyksessä. Vertailevalta kannalta kuvaavalta vaikuttaa liikkeen kyky pidätellä ja lykätä vallanottoon ryhtymistä, ei sosiaalidemokraattisen johdon antautuminen radikaaleille punakaarteille.

Tämä näkemys toimijoista ei sulje pois sosiaalista ahdinkoa mutta asettaa sen yhteiskunnallisen organisoitumisen luonteesta johtuvan polarisoitumisen yhteyteen ja alaiseksi. Haapalan käsitys on passiivinen vain näennäisesti. Silti kuvaan sopii, että sosiaalispohjaista toimijuutta korostava Jukka Kekkonen lukee hänet – itseni ohella – ”sattumavallankumouksen” kannattajien leiriin.⁴²

Toinen ominaispiirre – joka on työväen järjestöjen ja järjestäytymisen keskeisen roolin kääntöpuoli – on eliittien tai yläluokkaan kuuluvien silmiinpistävän vähäinen osuus Suomen vallankumouksessa. Vertailevalta kannalta tämä seikka on poikkeuksellinen. Sosiaaliselta koostumukseltaan kumous oli harvinaisen proletaarinen: kansainvälisesti katsoen sen luokkapohja oli hyvin selvä. Asian tekee ymmärrettäväksi se, että Suomessa vaihtoehtoinen valtakeskus saattoi kehittyä ilman liittolaisia työväenliikkeen ulkopuolelta.

Useat vallankumoustutkijat ovat korostaneet kumouksen edellytyksenä yhteiskunnan ja valtion yleistä kriisiä, joka koskettaa useita ryhmiä, ei vain rahvasta. Tämä havainto sisältyy esimerkiksi Barrington Mooren ja Charles Tillyn klassisiin esityksiin aiheesta.⁴³ Tunnettu on myös Leninin toteamus: ”Vallankumous voi voittaa vasta silloin, kun *'pohjakerrokset' eivät halua* vanhaa ja kun *'huippukerrokset' eivät voi elää vanhaan tapaan.*”⁴⁴ Nykytutkijoista ehkä yksityiskohtaisimmin aihetta on eritellyt Jack A. Goldstone.⁴⁵ Hän korostaa sellaista valtion kriisiä, joka koskettaa sekä rahvasta että eliittiryhmiä ja hajottaa jälkimmäisiä jotta lopulta liittoutumaan, jossa osa eliiteistä etsii tukea rahvaan ryhmistä. Tämä luonnehdinta sopii esimerkiksi niin sanottuihin suuriin vallankumouksiin – Ranskan, Venäjän ja Kiinan – sekä lukuisiin siirtomaavallan vastaisiin mullistuksiin. Niissä tyytymättömyyttä oli sekä yhteiskunnan ylä- että alatasolla; osa eliiteistä kääntyi rahvaan puoleen ja nojautui siihen.

Suomen vallankumouksessa ei tällaista liittoa muodostunut. Eliitit eivät jakautuneet eikä mikään niistä liittoutunut työväen järjestäytyneiden ryhmien kanssa. Seikka kuvastaa hyvin Suomen vallankumouksen luonnetta.

Suomen vallankumous oli tärkeässä suhteessa luonteeltaan puolustuksellinen. Se oli reaktiota sellaisen aseman menettämiseen, jonka työväenliike oli saavuttanut poliittisen järjestelmän puitteissa vuoden 1917 aikana, ei niinkään aktiivinen vallanotto. Se oli reaktiota siihen, että sen jälkeen kun vallankumouksellinen tilanne oli alkanut, ahdinkoon joutunut hallitus turvautui yhteen niistä luokkapohjaisista organisaatioista, jotka loppukesällä ja syksyllä 1917 olivat muodostuneet kansalaisyhteiskunnassa – ainakin periaatteessa valtion ulkopuolella. Puolustuksellisuutta kuvaa se, että työväenliikkeen hajaannus jäi vähäiseksi: kukaan johtajista ei asettunut vastustamaan kumousta, vaikka erät jäivätkin syrjään. Muutamat katsoivat, että työväenliikettä ei voinut jättää tyhmyyden teon hetkelläkään.

7.

Erityistä on, että kehyksen kumoukselle tarjosi poikkeuksellisen laajamittainen yhteiskunnallinen järjestäytyminen. Pääasialliset toimijat kantoivat sen leimaa. Suomen konflikti oli passiivinen vallankumous siinä mielessä, että perinne jarrutti radikaalien vallalle pääsyä ja lykkäsi kumouksen puhkeamista. Nähdäkseni Ilkka Liikasen ja Pertti Haapalan erittelyt Suomen vallankumouksesta niihin sisältyvine käsityksineen toimijuudesta selventävät *State and Revolution in Finland* -teoksessa esitettyä tulkintaa mutta eivät – Liikasen kritiikistä huolimatta – vaadi muutettavaksi sen perusluonnetta.

Lähdeviitteet

- 1 Laajempi versio tästä tekstistä on ilmestynyt kirjani *Valtio ja vallankumous Suomessa* (Alapuro 2017) jälkikirjoituksena.
- 2 Esim. Goldstone 2014.
- 3 Häikiö 2008, 47.
- 4 Kekkonen 2016, 43–65, 332–337 (sitaatti sivulta 44).
- 5 Siltala 2009; 2014.
- 6 Ks. myös Häikiö 2008.
- 7 Tepora & Roselius 2014, 14.
- 8 Tepora & Roselius (toim.) 2014. Ks. myös esim. Hoppu 2008 ja siinä mainitut lähteet.
- 9 Muutampia erilaisia esimerkkejä ovat Heimo 2010; Lindholm 2005; Myllyniemi 2007; Rislakki 2007.
- 10 Esim. Rantala 2002; Sedergren 2008; McKeough 2017; Huhta 2008 ja siinä mainitut lähteet.
- 11 Esim. Kaarninen 2008; Tepora 2011; Peltonen 2003.
- 12 Haapala & Hoppu (toim.) 2009.
- 13 Ks. Alapuro 2008. Ks. myös esim. Tikka 2004; Roselius 2006; Turunen 2005.
- 14 Aya 2015, 627.
- 15 Ks. Baker & Edelstein 2015.
- 16 Haapala 1986, 308–318; 1995; 2009; 2014.
- 17 Liikanen 1993, 568–569. Usein ensimmäiseksi vakavaksi tutkimukseksi mainitaan Paasivirta 1957.
- 18 Rasila 1968, 153; 1982, 165.
- 19 Liikanen 1993, 573.
- 20 Sama.
- 21 Lappalainen ym. 1989; ks. Liikanen 1993, 574–575.
- 22 Liikanen 1993, 576–577.
- 23 Liikanen 1993, 576.
- 24 Liikanen 1993, 577; vrt. 1998, 26–27.
- 25 Ginsburgs 1990, 158–159.
- 26 Björgum 1991, 894.
- 27 Kirby 1989, 315, 318.
- 28 Parikka 1990.

- 29 Ehrnrooth 1992, 22–23.
- 30 Ehrnrooth 1992, 23.
- 31 Kekkonen 1995a; 1995b; 2016, 315. Kahdessa ensin mainitussa tekstissä arvostelun varsinaisena kohteena on kirjani *Suomen synty paikallisena ilmiönä* (Alapuro 1994).
- 32 Kekkonen 2016, 314–315, 435.
- 33 Liikanen 1993, 577; ks. myös 1998, 27–28.
- 34 Haapala 1995.
- 35 Haapala 2014, 44.
- 36 Haapala 2014, 32.
- 37 Haapala 2014, 46.
- 38 Liikanen 1998, 27.
- 39 Alapuro 1994. Muita esimerkkejä: Rentola 1992, 625–675; Hoppu 2009; Lindholm 2005, 20–89; Heimo 2010, 102–115.
- 40 Haapala 1995, 154.
- 41 Haapala 1995, 224, kursivointi lisätty; vrt. 2009, 88.
- 42 Kekkonen 2016, 435.
- 43 Moore 1972, 170–175; Tilly 1978, 190–193.
- 44 Lenin 1969 [1920], 67; kursivoinnit alkuperäisiä.
- 45 Goldstone 2003; 2014.

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto (1988): *State and Revolution in Finland*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Alapuro, Risto (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Alapuro, Risto (2008): Sisällissodan väkivallan kuva. Teoksessa Jukka Kukkonen & Elina Heikka (toim.), *Punamustavalkea. 1918 kuvat*. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki, 11–20.
- Alapuro, Risto (2017): *Valtio ja vallankumous Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Aya, Rod (2015): Theories of Revolution. Teoksessa *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Second Edition. Elsevier, Oxford, 627–632.

- Baker, Keith Michael & Edelman, Dan (2015): Introduction. Teoksessa Keith Michael Baker & Dan Edelman (toim.), *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*. Stanford University Press, Stanford (CA), 1–21.
- Björgum, Jorunn (1991): Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (kirja-arvostelu). *Journal of Social History* 24, 892–894.
- Ehrnrooth, Jari (1992): *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousovit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ginsburgs, George (1990): Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (kirja-arvostelu). *Journal of Baltic Studies* 21, 157–159.
- Goldstone, Jack A. (2003): Comparative Historical Analysis and Knowledge Accumulation in the Study of Revolutions. Teoksessa James Mahoney & Dietrich Rueschemeyer (toim.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. University of Cambridge Press, Cambridge, 41–90.
- Goldstone, Jack A. (2014): *Revolutions: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Haapala, Pertti (1986): *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Haapala, Pertti (1995): *Kun yhteiskunta hajosi: Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Haapala, Pertti (2009): Vuoden 1917 kriisi. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 58–89.
- Haapala, Pertti (2014): The Expected and Non-Expected Roots of Chaos: Preconditions of the Finnish Civil War. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.), *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston, 21–50.
- Haapala Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.) (2009): *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki.
- Heimo, Anne (2010): *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnot osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hoppu, Tuomas (2008): Sisällissodan naiskaartit. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 12–14.
- Hoppu, Tuomas (2009): Maalaiskylän sota. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 270–279.
- Huhta, Ilkka (2008): Evankelis-luterilaisen kirkon rooli sisällissodassa. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 7–11.
- Häikiö, Martti (2008): Miksi Suomessa käytiin sisällissota vuonna 1918? *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 47–52.

- Kaarninen, Mervi (2008): *Punaorvot 1918*. Minerva, Jyväskylä.
- Kekkonen, Jukka (1995a): Suomen synty. *Hiidenkivi* 2 (1), 38–39.
- Kekkonen, Jukka (1995b): Uustulkintoja sisällissodasta. *Helsingin Sanomat* 27.5.
- Kekkonen, Jukka (2016): *Kun aseet puhuvat. Poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa*. Art House, Helsinki.
- Kirby, David (1989): Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (kirja-arvostelu). *Historisk Tidskrift för Finland* 74, 314–319.
- Lappalainen, Jussi T. & Piilonen, Juhani & Rinta-Tassi, Osmo & Salkola, Marja-Leena (1989): *Yhden kortin varassa. Suomalainen vallankumous 1918*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Lenin, V. I. (1969 [1920]): ”Vasemmistolaisuus” lastentautina kommunismissa. Edistys, Moskova.
- Liikanen, Ilkka (1993): Skuldens långa skugga. Frihetskrigslitteraturens upprorsbild och dess senare skeden. *Historisk Tidskrift för Finland* 78, 562–579.
- Liikanen, Ilkka (1998): Vuoden 1918 perintö ja perunkirjoittajat. Teoksessa Hannu Itkonen (toim.), *Varkaus, Suomi ja vuosi 1918. Kansallinen ja paikallinen vallankumous*. Varkauden museon julkaisuja 7. Varkaus, 19–30.
- Lindholm, Sture (2005): ”Röd galenskap – vit terror”. *Det förträngda kriget 1918 i Västnyland*. Söderströms, Helsingfors.
- McKeough, Andreas (2017): *Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Moore, Barrington, Jr. (1972): *Reflections on the Causes of Human Misery and upon Certain Proposals to Eliminate Them*. Allen Lane, London.
- Myllyniemi, Seppo (2007): *Sodan monet kasvot. Sisällissota Hämeessä 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Paasivirta, Juhani (1957): *Suomi vuonna 1918*. WSOY, Helsinki.
- Parikka, Raimo (1990): Malmin menetetty maine. Työläisyhteisö ja vallankumous 1917. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 297–324.
- Peltonen, Ulla-Maija (2003): *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rantala, Jukka (2002): *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuus-syytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rasila, Viljo (1968): *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Tammi, Helsinki.
- Rasila, Viljo (1982): Kehitys ja sen tulokset. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2*. Tammi, Helsinki, 154–167.

- Rentola, Kimmo (1992): Toinen kirja. Teoksessa Seppo Aalto & Kimmo Rentola, *Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven entisen Pahajärven ihmisten historia*. Karkkilan kaupunki, Karkkila, 247–877.
- Rislakki, Jukka (2007): *Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta Jämsässä 1918* (uudistettu ja laajennettu laitos). Ajatus, Helsinki.
- Roselius, Aapo (2006): *Teloittajien jäljillä. Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa*. Tammi, Helsinki.
- Sedergren, Jari (2008): Sisällissodan kuvat. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2008*, 33–36.
- Siltala, Juha (2009): *Sisällissodan psykohistoria*. Otava, Helsinki.
- Siltala, Juha (2014): Being Absorbed into an Unintended War. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.), *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston, 51–89.
- Tepora, Tuomas (2011): *Sinun puolesta elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. WSOY, Helsinki.
- Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (2014): Introduction: The Finnish Civil War, Revolution, and Scholarship. Teoksessa Tuomas Tepora & Aapo Roselius (toim.), *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston, 1–18.
- Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (toim.) (2014): *The Finnish Civil War 1918: History, Memory, Legacy*. Brill, Leiden & Boston.
- Tikka, Marko (2004): *Kenttöoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tilly, Charles (1978): *From Mobilization to Revolution*. Addison-Wesley, Reading (Mass.).
- Turunen, Mirja (2005): *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaakossa 1918*. Atena, Jyväskylä.